

Е. Мозохина, студ.  
Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, Украина

### ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ КУРСЫ УКРАИНСКИХ ВОЕННОПЛЕННЫХ В ЛАГЕРЕ ФРАЙШТАДТ (АВСТРО-ВЕНГРИЯ) 1914-1918 гг.

*В данной статье рассматриваются некоторые аспекты деятельности образовательных курсов в украинском лагере военнопленных Фрайштадт во время Первой мировой войны. Также анализируются формы и методы образовательной работы Просветительского отдела СОУ в этом же лагере.*

*Ключевые слова: Просветительский отдел Союза Освобождения Украины, школа, барак для чтения, кружок, проф. союзы, курсы кооперации.*

E. Mozokhina, student  
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

### THE EDUCATION COURSES FOR UKRAINIAN HOSTAGES IN CAMPS FREISTADT (AUSTRIA-HUNGARY) 1914-1918

*In the article there have been studied the peculiarities of educational courses activities in the camp Freistadt for Ukrainian prisoners during World War I. The forms and methods of educational work of an educational department of Ukrainian Liberation Union in the camp have been analyzed.*

*Keywords: educational department of Ukrainian Liberation Union, school, reading barracks, study group, trade unions, courses of cooperation.*

УДК (41+430) "192/199"

Н. Папенко, канд. іст. наук, доц.,  
Є. Папенко, магістр історії

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

### БРИТАНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ В 30-ті рр. ХХ ст.: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

*Розглядається питання співробітництва Англії та Німеччини. Визначені рівні, форми та механізми співпраці, проаналізований політичний курс обох країн, розкриті чинники відносин.*

*Ключові слова: європейська безпека, конфронтація, договір, меморандум, міжнародний контроль, плебісцит, ініціатива, озброєння.*

Упродовж 30-х років ХХ ст. відносини між Великою Британією та Німеччиною мали доволі невизначний характер. Після виходу Німеччини з Ліги Націй 19 жовтня 1933 р. європейська дипломатія переживала значну політичну кризу. Ініціативи Великої Британії та Франції щодо перегляду Версальського мирного договору були Німеччиною відкинуті. Німецький уряд, окрилений економічними успіхами 30-х рр., почав активно відстоювати свої права на міжнародній арені. На той час Велика Британія переживала спад економічного виробництва, який найбільше був вираженим у металургійній, машинобудівній та текстильній галузях. Лише за підсумками рівня промислової продукції 1936 р. Британія вийшла на рівень 1929 р. [12, с. 3-4]. Економічна нестабільність виробництва змушувала промислові кола Британії розширювати торговельні відносини та сфери інвестицій з Німеччиною. Натомість остання, використовуючи кризові явища в економічному розвитку Англії, намагалася тиснути на Францію як головного суперника британців. 24 листопада 1933 р. рейхсканцлер Німеччини А.Гітлер, разом з міністром закордонних справ бароном Константином фон Нейратом, ознайомив посла Франції у Берліні Андре Франсуа – Понсе з меморандумом, який містив німецький план перегляду Версальського договору. Німеччина підтверджувала свою вірність Локарнському пакту (1925 р.) та Женевській конвенції (1928 р.). Крім того, вона мала право формувати озброєну трьохсоттисячну армію, засновану на короткочасній службі. Німеччина погоджувалася на міжнародний контроль щодо своєї країни, проте вимагала анексії Саарської області без плебісциту [2, с. 4]. На німецький меморандум французький уряд відповів заявою, в якій пропонувалося запросити представників Німеччини до Женеві на конференцію з питань роззброювання. І лише після виконання цієї умови Франція погоджувалася на перетворення армій обох країн в одностороннє ополчення з коротким терміном служби. Чисельність військ повинна була бути однаковою, а види озброєння поступово уніфіко-

увалися. Німецький уряд не примусив французів довго чекати і 19 січня відповів нотою, в якій відмовлявся від вступу до Ліги Націй та не погоджувався на кількісну рівність збройних сил, наполягаючи на виконанні рішень від 18 грудня 1933 р. Окрім того, в ноті зазначалося, що німецька армія має складатися з 300 тис. чол., артилерія калібру – 155 мм, танки – 6 тис., авіація – третина французьких військово-повітряних сил та її союзників. На німецьку заяву уряд Франції відповів нотою від 14 лютого 1934 р., в якій повністю відкидав німецькі пропозиції та висловлював обурення фактом укладання пакту про ненапад між Німеччиною та Польщею (26 січня 1934 р.), яка на той час була союзником Франції [6, с. 472]. Щоб запобігти цим непорозумінням, британський уряд спробував виступити посередником, запропонувавши обох країнам досягти паритету чисельності збройних сил: 200 тис. чол. за планом Макдональда та 300 тис. – німецьким. Проте французький уряд відповів відмовою Німеччині на легалізацію переозброєння.

Пакт про ненапад Німеччини з Польщею став першим кроком до створення "синдикату" невдоволених держав, метою яких була ревізія післявоєнних мирних угод. Німеччина прагнула приєднати Австрію, що було обумовлено з Англією ще в 1930 р. На той час на території Австрійської республіки існували фашистські організації, метою яких був "аншлюс" з Німеччиною. На захист австрійської республіки 17 лютого 1934 р. була прийнята декларація трьох держав (Англія, Франція, Італія), яка примусила Німеччину тимчасово відійти від ідеї "аншлюсу". Незважаючи на те, що після виходу Німеччини з Ліги Націй робота конференції з питань роззброєння фактично завмерла, 29 березня 1934 р. Німеччина опублікувала військовий бюджет на 1934/1935 рр., який передбачав збільшення витрат на військово-повітряний флот, свого часу заборонений рішенням Версальського мирного договору. 17 квітня 1934 р. уряд Франції направив уряду Англії ноту, в якій заявляв про необхідність поновити питання безпеки

Франції. Фактично нота свідчила, що "німецький уряд, не чекаючи результатів переговорів, прагнув поставити нас, французів, перед своїм рішенням продовжувати переозброєння з усіх видів і в тому об'ємі, який він визначає на власний розсуд, нехтуючи постановою Версальського договору" [3, с. 65]. Виступаючи 9 травня в комісії із закордонних справ палати депутатів, міністр закордонних справ Луї Барту підкреслював, що Франція не зможе за жодних обставин санкціонувати переозброєння Німеччини, наполягав на реорганізації та зміцненні системи зовнішніх договорів Франції, розширенні змісту Локарнського пакту угодами "східного Локарно", які охоплювали Радянський Союз, Польщу, Чехословаччину, Прибалтійські держави. Учасникам "східного пакту", у разі нападу якого-небудь агресора на одного з них, необхідно було надати військову допомогу. Окрім того взаємну допомогу мали надавати і такі країни, як Англія, Франція, Італія та Бельгія. Таким чином, Луї Барту намагався створити єдиний союз європейських країн проти агресора. Прагнучи заручитися підтримкою Англії, Л. Барту відвідав її, "проте Лондон зустрів міністра з прохолодою". Одним із найбільш активних супротивників "східного пакту" в Англії був заступник міністра закордонних справ Роберт Вансітарт. Він угледів у проекті Л. Барту серйозну "дипломатичну перемогу над росіянами" [15, с. 273]. Британське міністерство закордонних справ направило своїм послам в Берлін та Варшаву директиву, в якій мова йшла про схвальне рішення нового пакту. Окрилений такою підтримкою, Л. Барту вирішив особисто відвідати столиці Польщі, Румунії, Югославії, Чехословаччини, щоб домовитися про новий пакт з урядами цих країн, але його поїздка успіху не мала. Британія, схваливши ідею "східного пакту", дотримувалася обережності стосовно планів французького міністра, боячись загострення відносин з Німеччиною. Виступивши в палаті громад 13 липня 1934 р., заступник міністра закордонних справ Джон Саймон наголосив, що уряд країни не братиме участі у будь-яких спробах "оточити Німеччину" та завірів німецький уряд, що надалі усі угоди між європейськими державами виходитимуть із формули, прийнятої рішеннями п'яти держав від 11 грудня 1932 р. про рівноправність німців у межах системи безпеки усіх народів [15, с. 285]. Лондон не лише не хотів ворогувати з Берліном, але і мав намір використовувати німців для залякування Франції. Дж. Саймон, розуміючи ілюзорність повного роззброєння, запропонував дозволити Німеччині озброюватися.

У ці роки Німеччина намагалася розширити відносини з Італією. Так, 14-15 червня 1934 р. у Венеції відбулася зустріч між А.Гітлером та Б.Муссоліні. Останній мав намір переконати А. Гітлера в необхідності збереження миру. Проте 25 липня 1934 р. в Австрії відбувся фашистський путч (німецькі націонал-соціалісти були причетні до нього), під час якого було вбито канцлера Енгельберта Дольфуса. Путчисти зазнали поразки, але своїх намірів вони не позбулися. Нова спроба фашистів до заколоту мала місце 9 жовтня 1934 р. в Марселі, коли німецьким агентом був вбитий міністр закордонних справ Франції Луї Барту та югославський король Александар I. Новим міністром Франції був призначений П'єр Лаваль, який намагався призупинити процес розслідування вбивства, яке могло зіпсувати французько-німецькі відносини. Розгляд цього питання відбувся в Раді Ліги Націй 7-10 грудня 1934 р., і як результат, було прийнято рішення знайти та покарати вбивцю у скоєнні злочину. Проте це рішення не було виконано.

В кінці листопада 1934 р. відбулися переговори між представником Німеччини Іоахімом фон Ріббентропом та Франції – П'єром Лавалем. Представник Німеччини

повідомив, що уряд країни обіцяє відмовитися від проведення додаткового плебісциту в Саарі, якщо перший тур плебісциту буде вирішений на користь Німеччини. Він завірів французький уряд, що після проведення плебісциту, Німеччина не матиме до Франції жодних територіальних претензій. Слід зауважити, що відповідно до рішення Версальського договору Саар на 15 років передавався управлінню Ліги Націй. Таким чином, всупереч цьому, 13 січня 1935 р. плебісцит все ж таки відбувся. За його результатами із 539 тис. осіб, які голосували, 477 тис. висловили своє бажання приєднатися до Німеччини, 46 тис. проголосували за збереження колишнього управління Саарської області під контролем Ліги Націй; 2 тис. – голосували за приєднання до Франції. 1 березня 1935 р. Саарська область перейшла під контроль Німеччини. Лише французький генеральний штаб виступив проти цього рішення, проте прем'єр-міністр країни П'єр-Етьєн Фланден та П'єр Лаваль не підтримали його. Так, кожен крок націонал-соціалістів провіщав крах усієї Версальської системи. Німеччина знову вступила на шлях Вільгельма II, прагнучи встановити свою гегемонію в Європі [8, с. 59]. У країні розширювався асортимент військової техніки. Компанія Бохум-Вестфалія почала виробляти гранати. Підприємства "Рейнметал" в Дюссельдорфі перетворилися на базу виробництва артилерії. Оборот капіталу підприємств Болен фон Круппа почав зростати нечуваною темпами. До найголовніших проектів країни належали також будівництво автошляхів (1933-1934 рр.), пуск заводу "Фольксваген" (1938 р.), але передусім було питання про переозброєння. Воно зцілювало вражені гордощі німців і забезпечувало прихильність армії, яка у 1934 р. знову спромоглася запровадити загальну військову повинність. Переозброєння армії впливало як із політичних, так і психологічних причин.

Інтенсивне переозброєння Німеччини викликало тривогу, занепокоєння серед політичних, військових сил Великої Британії. Перспектива побачити, що нацистська Німеччина порядкує на власний розсуд в Центральній Європі, зробила небезпеку набагато відчутною. Для Франції та Англії явний вихід із такої ситуації полягав у відродженні стратегічного трикутника Першої світової війни й перетворення Радянського Союзу на суперника Німеччини. 19 липня 1934 р. прем'єр-міністр Англії Стенлі Болдуїн оголосив програму повітряних озброєнь країни, а 30 липня – представив цю програму в парламенті. Мова йшла про те, що "з того часу, як авіація почала грати свою роль, старих меж більше не існує. Якщо ви думаєте про оборону країни, то не думайте більше про скелі Дувра, думайте про Рейн, бо там знаходяться наші кордони" [8, с. 61]. 27 листопада 1934 р. англійський уряд направив міністерству закордонних справ Німеччини меморандум із попередженнями про неприпустимість незволених озброєнь у сфері військово-повітряних сил. 28 листопада 1934 р., за наполяганням сера Уінстона Черчилля, Стенлі Болдуїн оголосив в парламенті дані про німецькі повітряні сили, які на той час становили від 600 до 1 тис. одиниць. Тому британський уряд прийняв рішення про збільшення чисельності королівських військово-повітряних сил упродовж п'яти років на 41 ескадрилью (понад 800 бойових літаків).

У розмові між американським послом в Берліні Уільямом Доддом та британським послом сером Еріком Фіппсом стосовно меморандуму підкреслювалось, що німці були вражені його змістом і що саме рейхсканцлер заявляв, що усі країни, які оточують Німеччину, озброюються. Політичні кола Британії гадали, що як-

що Німеччина випередить Англію в цьому напрямку, то наздогнати її буде неможливо, й Британські острови будуть зручною мішенню для ударів німецької бомбардувальної авіації.

11 січня 1935 р. принц Уельський схвалив рішення англійського союзу фронтників – Британського легіону – направити делегацію до Німеччини з метою розглянути статті Версальського договору щодо озброєння. Проте це рішення не було реалізовано. 1-3 лютого 1935 р. в Лондоні відбулася нарада за участю голови французького уряду П'єра Лавала, прем'єр-міністра Англії Стенлі Болдуїна та міністра закордонних справ Джона Саймона, за результатами роботи якої було опубліковано комюніке, в якому мова йшла про організацію безпеки в Європі, викладені пропозиції співпраці з Німеччиною заради миру і безпеки в Європі. Лондонське комюніке пропонувало укладання повітряної конвенції між Англією, Францією, Бельгією, Італією та Німеччиною, Дунайського пакту про допомогу; повернення Німеччини в Лігу Націй. Проте Німеччина не поспішала з відповіддю, відкинувши майже усі пропозиції за винятком положення про повітряну конвенцію. Німецькі дипломати прагнули роз'єднати британсько-французький альянс, повідомивши, що обговорення пропозицій відбуватиметься лише з представниками Британії. 21 лютого 1935 р. британський уряд офіційно повідомив німецький про згоду на двосторонні переговори і про направлення спеціальної місії до Берліну. Саме в той час уряд Німеччини дізнається, що Стенлі Болдуїн вносить до парламенту проект військового бюджету на 1935 р., який передбачав збільшення витрат, проти минулого року, на 4 млн. фунтів стерлінгів. Для обґрунтування збільшення військових витрат 4 березня британський уряд видає "Білу книгу", наголошуючи на тому, що саме Німеччина, порушуючи статті Версальського мирного договору, вступила на шлях посиленого озброєння.

Варто зазначити, що ще в 20-ті – поч. 30-х рр. на міжнародних конференціях дедалі частіше порушувалося питання про урівноваження військових сил Франції та Німеччини, яке мало сприяти вічному миру в Європі. Відповідно до розробленого в Лондоні "плану Рамсея Макдональда" (1933 р.) передбачалося скорочення в мирний час французької армії з 500 тис. до 200 тис., а стосовно Німечкої – збільшення. Французький уряд цей план відхилив, бо його поява свідчила, що Франція повинна була самотужки дбати про свою безпеку, тому 11 березня 1935 р. французький уряд вніс до палати депутатів законопроект про збільшення терміну військової служби до двох років, зменшення призовного віку з 21 року до 20. Цей проект викликав негативну реакцію серед політичних та військових сил Німеччини, і вже 13 березня з'явилася нова заява, в якій зазначалося, що відтепер Німеччина вважатиме себе вільною від зобов'язань Версалю [13, с. 77]. Того ж дня фюрер звернувся з відозвою до уряду та народу, в якій обґрунтував проект збільшення терміну військової служби, звинувачуючи в цьому Францію та Британію. Британські військові експерти підраховували, що за цим проектом німецька армія мала зрости на 550 тис. чол., між тим контингент військових сил Франції мав становити лише 300 тис. "Без усякого кровопролиття Гітлер усунув наслідки Версальського договору ..., постійно зміцнюючи міць і велич Німецької імперії" [16, с. 5]. Заява Німеччини не викликала негайної реакції європейських держав і це надало німцям сміливості. 16 березня 1935 р. в країні був прийнятий закон про введення загальної військової повинності. Лише тоді лідери західної демократії не

могли не помітити, що Німеччина схильна до експансії, і система колективної безпеки не дає конкретних результатів, лише тоді Франція та Британія заявили протест Німеччині проти відкритого порушення нею умов Версальського договору. Намагаючись проводити розрядку напруженості в Європі, лідери Великої Британії пішли на нові переговори з німцями. 24-26 березня 1935 р. в Берліні відбулася зустріч Дж. Саймона, Е. Ідена, Е.Фіппса з К. фон Нейратом та І. фон Ріббентропом. Було прийнято спільне комюніке, яке свідчило, що переговори проходили в дусі повної відвертості. Доповідаючи про зустріч у парламенті, Дж. Саймон наголошував, що Німеччина не бажає брати участі в укладанні європейського пакту, який би гарантував незалежність Австрії, проте погоджується на переговори з Англією про обмеження військово-морського будівництва. Дж. Саймон повідомив членів парламенту, що Німеччина наполягає на тому, щоб її флот становив 35% від англійського. Що стосувалося військових літаків, то Гітлер вимагав рівної кількості їх як з Англією, так і з Францією, проте з уточненням, "якщо збільшення радянських повітряних сил не викличе перегляду цієї норми" [14, с. 101].

Зухвала позиція Німеччини в питанні озброєння створювала тривогу, перш за все, серед політичних та військових сил Франції, уряд якої наполягав на скликанні Ради Ліги Націй. Пропозицію Франції підтримали, і місцем проведення наради було обрано курортне містечко Стреза на півночі Італії. Учасники конференції домовилися чинити опір спробам Німеччини порушити статті Версальського договору, висловлювали надію, що німці погодяться обмежити озброєння [7, с. 266]. 17 квітня 1935 р. відбулася сесія Ради Ліги Націй, яка ухвалила резолюцію про порушення Німеччиною статей Версальського договору, на що німецький уряд відповів нотою, в якій засуджував втручання країн Ліги Націй у внутрішні справи країни [14, с. 90].

11 червня 1935 р. ліберальна англійська газета "Manchester Guardian" опублікувала секретні інструкції Г. Геббельса німецькій та закордонній пресі. Мова йшла про створення серед світової спільноти враження миролюбності німців [11, с. 90]. Ще 25 травня 1935 р. рейхсканцлер Німеччини виступив з програмою миру, що містила 13 пунктів. Ці положення повинні були врегулювати взаємовідносини Німеччини з країнами Європи. Вони свідчили про готовність укласти двосторонні угоди про ненапад. Однак стосовно пунктів про взаємодопомогу – німці мовчали. Таким чином, пропонуючи європейцям "моральне роззброєння", Німеччина була проти "військового союзу" Франції з СРСР. "Неупереджена людина, – заявляла 22 травня 1935 р. газета "Times", – не може сумніватися в тому, що пункти, викладені А.Гітлером, є основою для врегулювання стосунків з Німеччиною" [11, с. 93]. Для розширення дружніх відносин з Великою Британією до Лондона прибув радник фюрера І. фон Ріббентроп, і вже 18 червня 1935 р. була укладена британсько-німецька морська угода, за якою Німеччина отримала право мати надводний флот, тоннажність якого становить 35% тоннажності британського флоту та підводний – у розмірі 45% [1]. Нагадаємо, що за Версальським мирним договором Німеччині заборонялося мати підводний флот, тому укладаючи британсько-німецьку морську угоду, німці розраховували на необмеження кількості підводного флоту. Як підкреслював У. Черчилль, "Британія мала вибір між ганьбою і війною. Ми вибрали ганьбу і дістали війну" [4, с. 102].

26 червня 1935 р. на засіданні парламенту виступив міністр військово-повітряних сил Чарльз Лондондеррі із

обґрунтуванням необхідності британсько-німецької угоди. "Ми практичний народ, – заявляв міністр і повинні зважати на реальні факти..., найкращий метод досягнення загального врегулювання... полягає не в тому, щоб вступити в подальше змагання в морському будівництві, а в тому, щоб спробувати шляхами угоди з Німеччиною знешкодити результати оголошеного нею рішення... Ми вважаємо, що зробили велику послугу іншим державам [5, с. 157]. Ч.Лондондеррі був одним із впливових прибічників зближення з Німеччиною. Саме він, з 30 січня по 4 лютого 1936 р. відвідав Г. Герінга і під час їхньої розмови останній доводив важливість та необхідність негайного зміцнення відносин Великої Британії з Німеччиною. 7 березня 1936 р. на запрошення міністерства закордонних справ до Німеччини прибули послы Великої Британії, Бельгії, Франції та Італії, яким К. фон Нейрат вручив черговий меморандум [9]. Мова йшла про підписання мирного договору з ними терміном на 25 років та проведення демілітаризації обох сторін рейнського кордону. К. фон Нейрат повідомив послів про відмову Німеччини від Локарнських угод та про захоплення нею Рейнської зони. Через дві години після промови К. Нейрата, А.Гітлер оприлюднив у рейхстазі свій намір повернути Рейнську зону до Німеччини. Поки тривала його промова, близько 40 тис. німецьких вояків перетнули кордон Рейнської зони, населення якої, з одного боку, раділо приходу німецьких військ, а з іншого – боялося реакції Британії та Франції. Для заспокоєння Лондона та Парижа, А. Гітлер заявив, що окупація Рейнської зони має символічний характер і Німеччина, навіть, може повернутися до Ліги Націй, "якщо питання про колоніальну рівність стануть предметом дружніх переговорів" [11, с. 89].

Окупація Рейнської області викликала дебати в англійському парламенті. Стенлі Болдуїн та Ентоні Іден виступили із засудженням політики Німеччини. Проте, на думку уряду, кроки, здійснені Німеччиною, не являли собою військових дій та не спричинили збройний конфлікт. 10 березня 1936 р. представники Англії, Бельгії, Італії зустрілися в Парижі з П'єром Фланденом з метою обговорити позицію Німеччини. Франція вимагала негайного виведення німецьких військ з Рейнської зони і, у разі відмови Німеччини, застосувати до неї санкції. Проте Е. Іден та Е. Галіфакс (заступник прем'єр-міністра Англії) все ж таки намагалися порозумітися з Рейхом. 11 березня 1936 р. Е. Іден офіційно запропонував німецькому уряду прийняти рішення про звільнення Рейнської зони, натомість залишити там лише символічну кількість військ, пообіцявши не зводити в зоні укріплень. 14 березня 1936 р. в Лондоні відкривалися засідання Ради Ліги Націй. Представник Франції П'єр Фланден наполягав, щоб Рада Ліги Націй визнала факт порушення Німеччиною 43 статті Версальського договору. Одночасно він пропонував передати на розгляд Гаагського міжнародного трибуналу заяву Німеччини про несумісність французько-радянського пакту із положеннями Локарнської угоди. Пропозиція П. Фландена була підтримана державним діячем Бельгії Гійомом Поль Ван Зеландом. 18 березня в Раді Ліги Націй виступив Е. Іден, заявивши, що вторгнення німецьких військ в Рейнську зону є порушенням Версальського мирного договору, проте це порушення не загрожуватиме миру. Таким чином, Рада Ліги Націй дуже обережно запропонувала Німеччині призупинити ремілітаризацію Рейнської зони, британська дипломатія не втрачала надії домовитися з Німеччиною. Англійський посол в Берліні Ерік Фіппс отримав від уряду доручення з'ясувати у Гітлера, як німецький народ ставиться до існуючого

територіального та політичного порядку в Європі і чи має бажання дотримуватися його. Проте ці питання Форер залишив без відповіді. 24 серпня 1936 р. в Німеччині був опублікований закон про подовження терміну військової служби з одного року до двох. До кінця 1936 р. в країні налічувалося 14 армійських корпусів, 1 кавалерійська бригада. На 30-ті роки регулярна німецька армія досягла чисельності 700-800 тис. чол. Ця військова сила була добре озброєна. На кожного солдата піхотної дивізії припадало в 4 рази більше технічних засобів, ніж у 1914 р. На рахунок армії перебувало 1 тис. 500 танків. Німецька промисловість випускала більше 100 танків на місяць. Величезні кошти витрачалися на військову авіацію. На 1936 р. військова авіація налічувала 4 тис. 500 літаків, з них 1 тис. 900 – першої лінії. По всій країні створювалася широка мережа аеродромів, число яких перевищувало 400 [10, с. 100].

Захід не наважився зупинити дії Німеччини в їх заходку. Наполегливо закликав до створення потужної оборони Англії сер Уїнстон Черчилль. Виступаючи в парламенті, він зауважив, що англійський народ занурений у буденне життя, захоплюється спортом, кіно і іншими розвагами. Між тим "Німеччина старанно озброюється, спираючись на широку наукову базу, озброюється так, як жоден народ цього не робив до теперішнього часу" [10, с. 112].

Якщо з 1919 до 1933 року німецькі дипломати більш-менш виконували вказівки Форін-офіс, то починаючи з 1933 р. зовнішньополітичний курс Німеччини був направлений на форсовану підготовку до світового панування. Примирлива позиція Великої Британії ґрунтувалася на небажанні втрачати значні інвестиції в Європі через провокаційні дії німців, а також значного впливу пангерманізму та ізоляціонізму, що відволікали владну еліту країни від проблем європейської безпеки. Трагізм британської дипломатії 30-х років полягав у тому, що розуміючи нестабільність військового союзу з Францією (внаслідок політичних криз, змін уряду, відсутність усталеного зовнішньополітичного курсу), уряд не зміг самостійно вжити військових заходів проти Німеччини, сподіваючись на підтримку "малих" держав. Значну роль у цьому відіграла нерішучість, салонність, бюрократизм у лавах вищого англійського керівництва. Переслідуючи меркантильні інтереси, Британія вирішила "відкупитися" від Німеччини за рахунок інших європейських держав.

#### Список використаних джерел

1. Див. Британсько-німецька морська угода 18 червня 1935 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.diphis.ru](http://www.diphis.ru).
2. The British War Bluebook [Electronic Resource]. – Access mode: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon>.
3. Гельбрас П. Внешняя и внутренняя политика Франции. – Л., 1939.
4. Дейвис Н. Европа. История – К., 2001.
5. Эмери Л. Моя политическая жизнь. – М., 1960.
6. Эррио Э. Из прошлого. Между двумя войнами. 1914-1936. – М., 1958.
7. Киссинджер Г. Дипломатия. – М., 1997.
8. Майский И. Кто помогал Гитлеру. – М., 1962.
9. Меморандум правительства Германии, врученный 7 марта 1936 г. правительствам Франции, Великобритании, Италии и Бельгии. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.diphis.ru](http://www.diphis.ru).
10. Див. Manchester W. The last lion. Winston Spencer Churchill. Alone (1932-1940). – London, 1988.
11. Momen H. From Weimar to Auschwitz. – Princeton. N.Y.: Princeton University Press., 1991.
12. Поздеева Л. Англия и ремилитаризация Германии 1933-1936 гг. – М., 1956.
13. Sipols V. Europe on the eve of the second world war. – London, 1990.
14. Див. Stevenson G. Social conditions in Britain between the wars. – London, 1977.
15. Табуи Ж. Двадцать лет дипломатической борьбы. – М., 1960.
16. Типпельскирх К. История Второй мировой войны : В 2-х т. – Т. 1 – СПб., 1994.

Надійшла до редколегії 17.11.14